

HISTORIJSKOGEOGRAFSKI RAZVOJ VARAŽDINA – PRIMJER INTEGRIRANE TERENSKJE NASTAVE

IVAN FRIŠČIĆ

U radu je opisan primjer terenske nastave u Varaždinu za učenike osmih razreda osnovne škole, kao primjer cjelodnevne integrirane terenske nastave geografije i povijesti.

Uvod

U Geografskom horizontu objavljeno je više radova koji se bave tematikom terenske nastave. Svi se autori slažu u ocjeni uloge i važnosti terenske nastave u ostvarivanju općih i specifičnih ciljeva nastave geografije, a važnost terenske i izvanučioničke nastave naglašavaju i Brazda (1985), Matas (1998) i Skok (2002). Među novijim radovima objavljenim u Geografskom horizontu sadržajem, strukturom, pristupima i sugestijama za učitelje geografije izdvajaju se tri rada. Terenska nastava s aspekta stručnog usavršavanja učitelja geografije prikazana je u radu *Terenska nastava u stručnom usavršava-*

nju učitelja i nastavnika geografije (Buzjak i dr., 2015). U radu je detaljno razrađen teorijski okvir (definicije, podjele, oblici rada, aktivnosti učitelja i učenika, prednosti i ograničenja terenske nastave) i obrazložena razlika između opažacke i aktivne terenske nastave. Prikazan je primjer terenske nastave u Pećinskom parku Grabovača u Perušiću, realizirane s učiteljima i nastavnicima geografije.

U radu *Učenici uče učenike* (Trepotec Marić i Šadek, 2011) prikazan je primjer terenske nastave u Geografsko-botaničkom rezervatu Đurđevački peski i na rijeci Dravi s učenicima osmih razreda iz dviju različitih škola. Autori jasno postavljaju ciljeve i zadatke terenske nastave,

obrazlažu organizaciju rada u timovima, prilažu primjere zadataka koje su učenici rješavali na terenskoj nastavi i opisuju načine vrednovanja terenske nastave. U zaključku navode da su učenici postigli rezultate iznad očekivanja.

Balog (2010) piše o realizaciji nastavnih sadržaja na trodnevnoj terenskoj nastavi s učenicima četvrtog razreda gimnazije. Terenska je nastava koncipirana s obzirom na ciljeve i odgojno-obrazovne ishode nastavne cjeline Prirodna obilježja Republike Hrvatske, a realizirana na prostoru Gorske Hrvatske. U radu je detaljno razrađen okvirni program terenske nastave, a rad podijeljen u cjeline: reljef; klima; vegetacija i tlo; zaštićeni prostori u Hrvatskoj; vrednovanje učeničkih aktivnosti na terenskoj nastavi. Rad je potkrijepljen brojnim fotografijama.

U analiziranim radovima veći je naglasak na odgojno-obrazovnim ishodima iz fizičke geografije. Buzjak i dr. (2015) izdvajaju mogućnosti interdisciplinarne terenske nastave i naglašavaju da je organizacija takve terenske nastave zahtjevnija za učitelja, ali ako je dobro realizirana, učinkovitija je s aspekta učenika. U nastavku donosimo primjer organizacije tako koncipirane terenske nastave kojoj je opći cilj integracija geografskih znanja i vještina sa znanjima i vještinama iz drugih predmeta (povijest, hrvatski jezik, informatika).

CILJEVI INTEGRIRANE TERENSKE NASTAVE

1. Orijentacija u prostoru, neposredno promatranje i prikupljanje podataka, razvijanje geografske pismenosti.
2. Primjena znanja o historijskogeografskom razvoju prostora i vještina stečenih u dotadašnjem geografskom obrazovanju.
3. Razvijanje interesa za istraživanje i bolje upoznavanje prirodnogeografskih i kulturno-povijesnih obilježja prostora.
4. Primjena znanja stečenih u dotadašnjem obrazovanju o gospodarskoj i geostateškoj

ulozi proučavanoga prostora na nacionalnoj razini te o prostornoj strukturi grada.

5. Razvijanje sposobnosti korištenja različitih izvora informacija i usvajanja znanja opažanjem, ispitivanjem i istraživanjem te razvijanje informatičke pismenosti. Razvijanje sposobnosti snalaženja u novim situacijama, drugačijim od okruženja za učenje u učioničkoj nastavi.
6. Osposobljavanje učenika za samostalno učenje.
7. Razvijanje ekološke svijesti, geografskog mišljenja, pravilnog stava o očuvanju kulturne i prirodne baštine, svijesti o potrebi čuvanja kulturnih i povijesnih vrijednosti.
8. Razvijanje vještina timskog rada, kolegijalnosti i kolegijalne kompetitivnosti pri rješavanju kompleksnih situacija i zadataka te prijateljstva među učenicima.
9. Razvijanje generičkih kompetencija: kritičko mišljenje, donošenje odluka, rješavanje problema, kreativnost, inovativnost, komunikacija, suradnja, informacijska i digitalna pismenost te korištenje (informatičkih) tehnologija.

ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI INTEGRIRANE TERENSKE NASTAVE

Nakon provedene planirane terenske nastave učenici će znati i moći: orijentirati se u naselju koristeći plan grada i GPS; vrednovati važnost poznavanja orijentacije u prostoru; napisati i primijeniti scenarij snimanja kratkog dokumentarnog filma; pripremiti pitanja za strukturirani intervju; dogovoriti intervju s odabranim osobama; motivirati za intervju sugovornike izabrane slučajnim odabirom; argumentirati vlastite stavove; uspješno raditi u timu; snimiti i montirati dokumentarni film na zadanu temu i prema dogovorenim parametrima; napisati referat na zadanu temu, koristeći preporučenu literaturu i metodologiju; usmeno izložiti referat u zadanom vremenu i na zadanoj lokaciji; samostalno

primijeniti vještine organiziranja, dogovaranja i pridržavanja pravila rada u skupini.

AKTIVNOSTI UČITELJA

Učitelj priprema osnovna sredstva i pomagala koja su potrebna za održavanje terenske nastave (tematske karte, planove, GPS uređaje, video kamere, radne listiće,...), odrađuje stručnu, metodičku i didaktičku pripremu te jasno postavlja ciljeve terenskog rada. Bitna pretpostavka uspješne terenske nastave jest dobra priprema učitelja, pri čemu se prvenstveno misli na dobro upoznavanje s tematikom i lokacijom na kojoj se nastava održava. Priprema je bitna zbog aktualizacije informacija i uočavanja razlika na terenu i u literaturi, zbog provjere je li odabrana lokacija pogodna za provođenje terenske nastave i ostvarivanje svih zadanih ciljeva. Zajedno s učenicima i drugim učiteljima koji sudjeluju u terenskoj nastavi planira odgojno-obrazovne ishode, izrađuje izvedbeni plan terenske nastave te odabire oblike i metode vrednovanja usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda. Nakon cjelovitog planiranja i pripremanja učitelj treba ishoditi odobrenje školskog odbora, razrednog i učiteljskog vijeća i pristanak roditelja, zatim osigurati financijska sredstva subvencijom ili sponzorstvom ili pak participacijom roditelja te osigurati prvu pomoć.

AKTIVNOSTI UČENIKA

U pripremi terenske nastave učenici se dijele u šest skupina, od kojih svaka dobiva svoju temu s objašnjenjima, odnosno zadatke. Prva skupina (*skupina A*) priprema referat o historijskogeografskim obilježjima Varaždina, druga (*skupina Dvor*) scenarij dokumentarnog filma i pitanja za strukturirani intervju u Starom gradu, treća (*skupina Kultura*) scenarij dokumentarnog filma o vrednovanju kulturne baštine u Varaždinu (primjer Varaždinskog groblja), četvrta (*skupina Banfica*) scenarij dokumentarnog filma

o kvaliteti života u Varaždinu (primjer naselja Banfica) i pitanja za strukturirani intervju, peta (*skupina Varteks*) scenarij dokumentarnog filma o gospodarskim subjektima u Varaždinu (tvornica Varteks), a šesta (*skupina Grad*) scenarij za snimanje intervju s upravom grada o gospodarskim potencijalima Grada, prijetnjama budućem uspješnom razvoju, potencijalnoj ulozi Varaždina u Sjevernoj Hrvatskoj.

Prije terenske nastave, na prvom radnom sastanku skupina, svaki član skupine preuzima svoj dio zadataka i sudjeluje u izradi plana aktivnosti. Formiraju se skupine, imenuju se voditelji skupina i definiraju smjernice za svakog člana skupine.

Tijekom vožnje autobusom do Varaždina učenici dobivaju upute od učitelja kako ispuniti dnevnik terenske nastave, preuzimaju dodatne zadatke i pojašnjenja za terenski rad, provjeravaju funkcionira li oprema te postavljaju pitanja vezana uz dodatna pojašnjenja eventualno nastalih nedoumica. Dodatni zadatak koji učenici dobivaju jest fotografiranje terena na putu do Varaždina – uočavanje promjena u pejzažu nastalih radom i utjecajem čovjeka, te fotografiranje istih kako bi po povratku izradili poster s temom „Antropogeni reljef na dionici autoceste A4 Zagreb-Varaždin“. Učenici promatraju prostor kojim se voze, fotografiraju zanimljive antropogene pojave u pejzažu, slušaju izlaganje učitelja i odabranih učenika iz *skupine A* o povijesnim etapama razvoja Varaždina, ključnim građevinama koje su izgrađene u pojedinoj etapi, znamenitim osobama koje su obilježile pojedinu etapu i upoznaju se s prirodnogeografskim i demogeografskim značajkama prostora koji posjećuju. Tijekom izlaganja bilježe ključne informacije i po potrebi postavljaju pitanja izlagačeljima. Prije dolaska u Varaždin dobivaju završne upute o uljudnom i pristojnom ponašanju te imaju nekoliko minuta za odmor i pripremu aktivnog rada na terenu.

foto: Nikola Slunjski

Sl. 1. Upoznavanje historijsko-geografskog razvoja Varaždina (snimljeno tijekom terenskog izlaska na 20. državnom Natjecanju iz geografije ispred makete glavnog gradskog trga, s pogledom na Pavlinsku ulicu)

Po dolasku u Varaždin, učenici iz prve skupine (*skupina A*) raspoređuju se u ostale skupine i preuzimaju ulogu vodiča po Varaždinu i kontrolora provedbe plana rada skupine koju vode. Svi učenici preuzimaju oznake/akreditacije (ovisno o tome kojoj skupini pripadaju), opremu i materijale potrebne za rad, raspoređuju se u skupine, slušaju posljednje upute svojih vodiča i počinju s istraživanjem.

Skupina Dvor kamerom snima video materijale za kratki dokumentarni film na temu „Stari grad Varaždin“. Njihova je zadaća snimiti građevine koje vide u prostoru te ih kratko prezentirati. Mogući scenarij: s platoa ispred ulaza u Stari grad vide utvrdu i konjušnicu, zatim dolaze na nasip i kulu stražarnicu. Svaku od zgrada trebaju

prezentirati s nekoliko rečenica, a naglasak stavljaju na utvrdu, danas Gradski muzej Varaždin. Objekte je potrebno vremenski odrediti, kratko objasniti namjenu kroz povijest, spomenuti njihovu današnju namjenu, istaknuti njihovu važnost u turističkom smislu. Osim prezentiranja odabranih objekata u Starom gradu Varaždinu, zadatak je snimiti unutrašnjost utvrde i okolni pejzaž. Pri tome je važno odrediti geografske koordinate i prostornu orijentaciju utvrde te snimiti postupak. Osim navedenoga, učenici mogu intervjuirati prolaznike te snimiti ostale značajne građevine i elemente prostorne strukture grada koji se nalaze u neposrednoj blizini Starog grada (Uršulinska crkva, Svačićev trg, građevine iz razdoblja baroka, građevine izgra-

đene u rokoko stilu, cimeri). Za snimanje materijala planirano je 180 minuta (snimanje uvoda 15 minuta, snimanje prezentacija 45 minuta, snimanje određivanja koordinata 30 minuta, snimanje intervjuiranja prolaznika 45 minuta, snimanje ostalih materijala 45 minuta).

Skupina Kultura kamerom snima video materijale za kratki dokumentarni film o vrednovanju kulturne baštine u Varaždinu na primjeru Varaždinskog groblja. Njihov je zadatak snimiti nekoliko veduta groblja s različitih pozicija i na svakoj predstaviti nekoliko informacija o lokaciji (npr. kada je groblje osnovano, kada i tko započinje uređenje groblja, koji je najvrjedniji spomenik na groblju i koji ga je kipar izradio), snimiti nekoliko grobnih mjesta s različitim stranim prezimenima te izvesti zaključke (Što se iz natpisa na grobnim mjestima može saznati o povijesti Varaždina?). Učenici imaju zadatak odrediti geografske koordinate groblja i orijentaciju te kamerom snimiti postupak kojim su došli do točnih koordinata, zatim snimiti okolni pejzaž i geografske zanimljivosti okolnog prostora. Snimanje materijala traje 180 minuta. Vodič kontrolira provedbu plana rada skupine.

Banfica je naselje u Varaždinu u kojemu istoimena skupina snima video materijale za kratki dokumentarni film o kvaliteti života u Varaždinu. Planirane aktivnosti učenika su: snimiti put od centra grada do naselja Banfica te prezentirati razliku u gradnji građevina i urbanom pejzažu, objasniti koje su sličnosti i razlike u estetskom dojmu između centra grada i Banfice, zatim intervjuirati prolaznike kako bi došli do informacija o načinu i kvaliteti života u Gradu, snimiti nekoliko različitih vrsta građevina u naselju (zgrade, obiteljske kuće, neboderi) i zelene površine, ceste. Snimanje materijala traje 180 minuta. Vodič kontrolira provedbu plana rada skupine.

Skupina Varteks kamerom snima video materijale za kratki dokumentarni film o gospodarstvu grada Varaždina. Učenici dolaze na Trg kralja Tomislava (Korzo) gdje snimaju gradsku vijećnicu

foto: Nikola Slunjski

Sl. 2. Gradska vijećnica u Varaždinu (snimljeno tijekom terenskog izlaska na 20. državnom Natjecanju iz geografije)

ce za proizvodnju tekstilnih proizvoda Varteks. Zadaci koje učenici trebaju ostvariti: snimiti postrojenje tvornice Varteks s vanjske strane (pogled sa Zagrebačke ceste) tijekom vožnje autobusom, pogled iz dvorišta i dvorište te pogone, snimiti kratko video izlaganje o važnosti poduzeća za industrijsku proizvodnju nekad i danas, snimiti intervju s predstavnikom uprave tvornice te kratke izjave nekoliko (najmanje tri, a najviše pet) zaposlenika Varteksa, odrediti geografske koordinate te snimiti postupak, a prilikom montiranja filma uvrstiti zračni snimak dijela grada u kojemu se nalazi Varteks. Snimanje materijala traje 180 minuta. Vodič kontrolira provedbu plana rada skupine.

Skupina Grad kamerom snima video materijale za kratki dokumentarni film o gospodarstvu grada Varaždina. Učenici dolaze na Trg kralja Tomislava (Korzo) gdje snimaju gradsku vijećnicu

i okolne zgrade oko središnjeg gradskog trga, određuju geografske koordinate gradske vijećnice. Snimaju intervju s predstavnicima gradske uprave. Snimaju barokne i rokoko elemente koje uočavaju u okolici gradskog trga. Snimanje materijala traje 180 minuta. Vodič kontrolira provedbu plana rada skupine.

AKTIVNOSTI UČITELJA I UČENIKA NAKON TERENSKE NASTAVE

Nakon povratka u Zagreb, skupine moraju završiti svoje terenske zadatke uz pomoć učitelja, tj. montirati snimke koje su snimili na terenu u kratak dokumentarni film i to redosljedom kako su snimili materijal. U početnom dijelu filma učenici moraju montirati snimke koje se odnose na dolazak do lokacije koja im je bila zadana, kratak uvodni dio sa snimkama lokacije i okolnog prostora. Slijedi glavni dio u koji se montira referat, odnosno izlaganje o lokaciji, intervjuiranje i određivanje geografskih koordinata. U završnom dijelu montiraju se snimke ostalih zanimljivosti i odlazak s lokacije sa zajedničkom snimkom svih učenika koji su sudjelovali u skupnom radu. Film ne smije trajati manje od deset ni više od petnaest minuta. Učenici na raspolaganju imaju informatički kabinet i pomoć učitelja informatike. Rok za montažu kratkog dokumentarnog filma je tjedan dana, nakon čega se okupljaju u amfiteatru ili dvorani škole gdje uz pomoć projektora i računala prezentiraju svoje kratke dokumentarne filmove. Prikazivanju filmova prisustvuju svi učenici i učitelji škole koji se u tom terminu nalaze na nastavi (ili na dan planiran za tu aktivnost u kurikulumu škole). Svaka skupina, nakon prezentacije filma odgovara na pitanja učitelja i okupljenih učenika. Postavljanje i odgovaranje na pitanja traje maksimalno tri minute. Nakon prezentacije učitelj preuzima filmove te ih predaje osobi zaduženoj za održavanje internetskih stranica škole, koja ih kasnije objavljuje na istima.

Svaka skupina nakon povratka u školu predlaže jednog predstavnika koji se svrstava u novu skupinu (*skupina Referat*). Ta skupina ima zadatak izraditi poster na temu „Antropogeni reljef na dionici autoceste A4 Zagreb-Varaždin“, a koji će biti prezentiran nakon prikazivanja svih filmova i izložen u holu škole.

Svaka skupina ima, nadalje, zadatak predati izvještaj s terenske nastave koji sadrži kronologiju odvijanja terenske nastave i sljedeće elemente: popis članova skupine, ime lokacije na kojoj su učenici snimali kratki dokumentarni film, opis terenske nastave po točkama opažanja (itinerar), kraći prikaz promatrane lokacije, procjena uspješnosti terenske nastave, problemi s kojima su se učenici susreli prilikom provođenja terenske nastave, prijedlozi za nove aktivnosti.

Učenici po dolasku u školu trebaju predati dnevnik terenske nastave.

Učitelj pomaže učenicima u provedbi svojih zadataka te vrednuje usvojenost odgojno-obrazovnih ishoda.

VREDNOVANJE USVOJENOSTI ODGOJNO-OBRAZOVNIH ISHODA

Elementi vrednovanja su primjena znanja, geografske vještine, samostalnost u radu i odgovornost. Primjena (prethodno stečenog i novostečenog) znanja obuhvaća sadržaje o orijentaciji i interpretaciji prostornih obilježja na konkretnim primjerima svake skupine. Prema unaprijed dogovorenim kriterijima ovaj se element provjerava na sadržaju prezentiranih kratkih dokumentarnih filmova, sadržaju i prezentaciji postera te sadržaju dnevnika terenske nastave, a ocjenjuje dodjeljivanjem brojčane ocjene za postignute rezultate svakom članu skupine.

Geografske vještine obuhvaćaju sposobnost primjene vještine orijentacije te primjenu pravila za provedbu intervjua, pravila za izradu i

prezentaciju postera te pravila za provedbu raspore. Vrednovanje geografskih vještina može biti formativno i sumativno, ovisno o unaprijed dogovorenim pristupima.

Samostalnost u radu i odgovornost prema postavljenim zadacima prati se tijekom pripreme i provedbe terenske nastave te nakon terenske nastave. Nakon izrade i prezentacije dokumentarnih filmova i postera kao i nakon predaje terenskog dnevnika utvrđuje se jesu li učenici samoinicijativno, samostalno i odgovorno obavili zadatke te u kojoj su mjeri učenici tražili pomoć učitelja ili voditelja skupine. U vrednovanju samostalnosti i odgovornosti primjenjuje se formativni pristup.

LITERATURA

BALOG, Ž., 2010: Terenska nastava u geografiji – primjer realizacije nastavnih sadržaja nastavne cjeline Prirodna obilježja Republike Hrvatske u 4. razredu gimnazije na trodnevnoj terenskoj nastavi, *Geografski horizont* 56 (2), 55-67.

BRAZDA, M., 1985: *TERENSKI RAD I EKSKURZIJE U NASTAVI GEOGRAFIJE*, ŠKOLSKA KNJIGA, ZAGREB.

BUZJAK, N., BOČIĆ, N., PAAR, D., 2015: Terenska nastava u stručnom usavršavanju učitelja i nastavnika geografije, *Geografski horizont* 61 (2), 75-84.

MATAS, M., 1998: *Metodika nastave geografije*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

SKOK, P., 2002: *Izvanučionička nastava*, Pedagoški servis, Zagreb.

TREPOTEC MARIĆ, E., ŠADEK, K., 2011: Učenici uče učenike. *Geografski horizont* 57 (1), 63-69.

PRILOZI

LITERATURA I IZVORI ZA UČENIKE

Gospodarstvo Grada Varaždina, Službene Internet stranice Grada Varaždina, <http://varazdin.hr/gospodarstvo>
ZANINović, K. (ur.) 2008: *Klimatski atlas Hrvatske 1961.-1990., 1971.-2000.*, Državni hidrometeorološki zavod, Zagreb.

NEJAŠMIĆ, I., 2005: *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr>.

SLUKAN-ALTIĆ, M., 2009: *Povijesni atlas gradova: Varaždin*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Državni arhiv Varaždin, Zagreb i Varaždin.

VRESK, M., 1990: *Osnove urbane geografije*, Školska knjiga, Zagreb.

MOGUĆA PITANJA ZA INTERVJU ZA POJEDINE SKUPINE UČENIKA

Skupina Dvor

Znate li koja je ovo građevina?

U kojem je stoljeću izgrađena?

NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA

Za provedbu terenske nastave potrebna su sljedeća nastavna sredstva: tematske karte, plan grada Varaždina, GPS, literatura za referate, informacijski list s uputama za svaku skupinu, obrazac za izvještaj s terenske nastave i terenski dnevnik. Produkt terenske nastave su (i) nova nastavna sredstva: poster, fotografije i kratki dokumentarni nastavni film *Historijskogeografski razvoj Varaždina*.

Za provedbu terenske nastave nužna su sljedeća nastavna pomagala: video-kamera, papir, pribor za pisanje i izradu postera, računalo, LCD projektor, printer, USB-stick.

Znate li koja joj je današnja namjena, a koja je bila u prošlosti?
 Koje slavne obitelji iz hrvatske povijesti su bile vlasnici Starog grada?
 Znate li na poleđini koje novčanice se nalazi Stari grad?

Skupina Banfca

Po Vašoj procjeni, kakva je kvaliteta života u Varaždinu?
 Kako biste ju brojčano ocijenili na ljestvici od 1 do 5, pri čemu je 1 najlošije, a 5 najbolje?
 Koje su prednosti, a koji nedostaci života u Varaždinu?
 Smeta li Vam buka automobila ako živite u blizini obilaznice?
 Po Vašem mišljenju, ima li dovoljno zelenih površina?
 Ima li dovoljno vrtića i škola te sadržaja za mlade?
 Što Vam se najviše sviđa u Varaždinu?

Skupina Varteks

Koliko ima trenutno zaposlenih, a koliko je ljudi bilo zaposleno prije tridesetak godina?
 Zašto dolazi do pada broja zaposlenih?
 Smanjuje li se i proizvodnja ili ona raste?
 Kakvi su rezultati prodaje, smanjuje li se ili raste?
 Pitanja za kratke izjave:
 Jeste li zadovoljni uvjetima rada?
 Što biste promijenili u organizaciji i uvjetima rada?
 Jeste li zadovoljni plaćom?
 Sviđa li Vam se atmosfera na radnom mjestu?

Skupina Grad

Koja gospodarska grana ostvaruje najveće prihode?
 Koliki udio imaju uslužne djelatnosti u ostvarenom dohotku?
 Koji su potencijali gospodarskog rasta?
 Koje su potencijalne prijetnje gospodarskom rastu?
 Postoje li projekcije razvoja Varaždina kao gospodarskog centra Sjeverne Hrvatske?
 Koje kapitalne projekte gradska uprava planira pokretati i poticati u sljedećem obračunskom razdoblju?